

Maaseutukuntien sisäiset hyvinvointierot

SAKARI KARVONEN – TAINA RINTALA

Johdanto

Maaseutu on kiihtyvässä muutoksessa. Maalla asuvat eivät enää välttämättä ole maalaisia, vaikka mielikuvat maaseudusta ja maalle muuttajista ovat vahvoja. Muuttojen valtavirta suuntautuu voimakkaasti kasvukeskuksiin, mutta laajeneva pendelöinti, etätöiden ja kakkosasumisen mahdollisuudet ovat muokanneet perinteistä maaseutumaista elämäntapaa ja maaseutuyhteisöjä niin, että maaseudun ja maatalouden liitto on alkanut säröillä (Cloke & al. 1997; Viinikainen & Puustinen 2000; Palttila 2002).

Maaseutumaiden alueiden niputtaminen yhteen perustuu lähinnä siihen, että niitä yleensä hahmotetaan suhteessa keskuspaikkaan (Stimson 2001). Erottelu kaupunkiin ja maaseutuun kuitenkin piilottaa tekijöitä, jotka erottavat kaupunkimaisia ja maaseutumaisia asuin ympäristöjä (kuten työllisyys, työn- ja tulonjako tai kyvykkyyden erot). Toisaalta erottelu jättää huomiotta maaseutumaisia alueita halkovat luonnolliset, kulttuuriset, historialliset ja sen kaltaiset erot. Maaseutumaiset alueet eroavat myös paikkasidonnaisten tekijöiden suhteen. Näitä ovat esimerkiksi liikenne yhteydet sekä työnjaollinen asema seutukuntarakenteessa.

Stakesin Alueelliset hyvinvointierot -tutkimushankkeessa (aiemmin nimellä Kahtiajakautuva Suomi?) on seurattu hyvinvoinnin alueellista vaihtelua 1990-luvulta alkaen (Kainulainen & al. 2001; Heikkilä & al. 2002). Hanke yhdistää kaksi näkökulmaa hyvinvointieroihin. Toisaalta hyvinvointia on analysoitu alueellisesti, lähinnä vertaillen eroja kuntatyyppien välillä. Toisaalta on tutkittu ihmisten hyvinvointikokemuksia suoraan väestöstä alueellisesti edustavien aineistojen avulla (esim. Suomalaisten hyvinvointi -kysely, ks. Karvonen & Rintala 2006).

Yksittäisillä hyvinvointitekijöillä tarkasteltu-

na kunnat näyttävät olevan enemmän eriytyneissä kuin yhtenäistyneissä (Kainulainen & al. 2001; Karvonen & Rintala 2004). Myös alueellista hyvinvointia kuntatyypeittäin koko maan tasolla tarkastellut tutkimukset viittasivat siihen, että maaseutualueet erilaistuvat sisäisesti entistä voimakkaammin (Karvonen & Rintala 2005). Eriytymistä tapahtuu kuntatyyppien mukaan niin, että harvaan asutut alueet ovat jäämässä kehityksen kelkasta samaan aikaan, kun kaupungin läheisille alueille ja jossain määrin myös maaseudun ydinalueille tihkuu talouskasvun ruokkimaa hyvinvointia. Myös samantyyppisten kuntien väliset erot ovat kasvaneet. Kuntia erottavia tekijöitä ovat muun muassa väestöpohja, alueellinen sijainti ja sijainti suhteessa kasvuseutuuihin. Esimerkiksi Sakari Kainulainen ja Taina Rintala (2003) paikantavat vuosikatteeltaan (eli veropohjan suhde palveluista aiheutuneisiin kustannuksiin) negatiivisia kuntia eri puolilla Suomea: näitä ovat pohjoisen laajat vähäväkiset kunnat, Pohjanmaan sydänsuutujen syrjäiset kunnat sekä keskisen ja kaakkoisen Suomen pikkukunnat. Vastaavasti peruspalvelujen tarjonnan suhteen kustannustehokkuudeltaan heikoimmat kunnat sijaitsevat Heikki A. Loikkasen ja Ilkka Susiluodon (2005) mukaan Kainuussa, Lapissa ja Pohjois-Pohjanmaalla.

Runsasväestöiset kaupunkikunnat dominoivat kuitenkin helposti hyvinvoinnin alueellista kuvaa, minkä vuoksi maaseutua on syytä tarkastella myös erikseen. Aiemmat tutkimukset viittaavat välillisesti hyvinvoinnin rakenne-eroihin maan eri osien välillä. Esimerkiksi taloudellisesta huono-osaisuudesta saadaan hyvin erilainen kuva mittarista riippuen: vaikka pienituloisuusriski on suurin Pohjois- ja Väli-Suomessa (Riihelä & Sullström 2001) sekä syrjäisellä maaseudulla (Viljanen 2001), niukkuutta koetaan todennäköisemmin kaupungeissa kuin maaseudulla (Heikkilä & al. 2002) (ks. myös Loikkanen & al. 2005). Vas-

taavasti työttömyyteen liittyvät ongelmat ovat erilaisia erityyppisillä alueilla: kaupunkikeskussissa korostuu työttömyyden pitkittyminen, kun maaseudulle tyypillinen ongelma on työttömyyden yleisyys. Esimerkiksi työvoima- ja elinkeinokeskusalueittain tarkasteltuna vuoden 2006 viimeisellä vuosineljänneksellä korkeimmat työttömyysasteet olivat Kainuussa (18 %) ja Etelä-Savossa (13 %), sen sijaan yli vuoden työttömänä olleiden osuus oli korkein (29 %) Uudellamaalla, jossa työttömyysaste puolestaan oli matalin (5 %) (Työpoliittinen ..., 2007).

Hyvinvointieroja on tyypillisesti tarkasteltu vertaillen sitä, kuinka yleistä esimerkiksi tietynlainen huono-osaisuus (esimerkiksi taloudellinen huono-osaisuus) on erityyppisillä alueilla tai kuntatyypeissä (Niemelä 2005). Harvemmin sen sijaan on kysytty, poikkeako hyvinvoinnin rakenne eri alueilla. Tässä tutkimuksessa keskitytään maaseutumaisten kuntien hyvinvoinnin rakenneroihin. Analyysin taustaksi verrataan ensin hyvinvoinnin rakennetta kaupunki- ja maaseutukunnissa. Sen jälkeen kuvataan hyvinvoinnin rakenne-eroja maaseudun eri kuntatyypeissä. Tutkimme siis, millainen on hyvinvoinnin rakenne kaupungin läheisellä maaseudulla, ydinmaaseudulla ja harvaan asutulla maaseudulla.

Aineisto

Hyvinvointia kuvataan kunnittaisilla tiedoilla väestön työllisyydestä, toimeentulosta, koulutuksesta, asumisesta, terveydestä, rikollisuudesta, lasten huostaanotoista ja alkoholikuolemista vuodelta 2004. Aineisto sisältää tietoja myös kunnan väestö- ja elinkeinorakenteesta, taloudesta, sosiaali- ja terveystoimen valtionosuudesta sekä sosiaali- ja terveystoimen nettokustannuksista. Tiedot saatiin sosiaali- ja terveydenhuollon tilastotietokannasta Sotkasta ja Nettisotkasta, jotka sisältävät runsaasti kuntakohtaisia/kunnittaisia tietoja muun muassa kuntataloudesta, väestöstä, perheistä, asumisesta sekä sosiaali- ja terveydenhuollon palveluista. Tietoja on 388:sta Manner-Suomen maaseutuun lukeutuvasta kunnasta, sillä Ahvenanmaalta puuttuivat väestön tuloja koskevat tiedot.

Ensiksi tutkitaan faktorianalyysillä (pääkomponenttimenetelmällä, vinorotaatio) hyvinvointia kuvaavien tekijöiden ryhmittymistä kaikissa kunnissa (mukaan lukien 53 kaupunkikuntaa). Muuttujiksi valittiin samat muuttujat kuin

Alueelliset hyvinvointierot -hankkeen aiemmissa vaiheissa (Karvonen & Rintala 2005; Rintala & Karvonen 2003; Kainulainen & al. 2001). Sen jälkeen hyvinvoinnin ulottuvuuksia tarkastellaan edelleen faktorianalyysillä kuntatyyppin mukaan. Kuntaluokitus perustuu sisäministeriön Kaupungin ja maaseudun vuorovaikutus -työryhmän viisiportaiseen luokitteluun vuodelta 1999. Tilastolliset analyysit tehtiin SAS-ohjelmalla (versio 9.1).

Hyvinvoinnin ulottuvuudet maaseudulla

Maaseutukuntien hyvinvoinnin ulottuvuuksia analysoidaan ensin tarkastelemalla maaseutukuntia yhtenä joukkona ja verrataan näin muodostunutta hyvinvoinnin rakennetta kaupunkikuntiin. Maaseutukunnat poikkesivat kaupunkikunnista niin hyvinvoinnin rakenteen kuin ulottuvuuksien sisällönkin suhteen (liitetaulukko 1).

Maaseudulla hyvinvointi jäsentyy viiteen ulottuvuuteen, kun kaupungeissa ulottuvuuksia on vain neljä. Tätä olennaisempi ero kuitenkin on, että maaseudun kunnissa hyvinvointi kasautuu ominaisarvolla mitaten voimakkaasti yhdelle ulottuvuudelle. Kaupunkikunnissa sen sijaan muodostuu kaksi tasavahvaa ulottuvuutta, jotka vastaavat aiemmista tutkimuksista tuttuja elintason ja psykososiaalisten ongelmien ulottuvuuksia. Maaseudulla nämä ulottuvuudet näyttävät siten sekoittuvan. Maaseudun toinen ulottuvuus puolestaan liittyy turvallisuuteen, jota ulottuvuutta taas kaupungeissa ei muodostunut erikseen.

Vertailu kaupunkikuntiin viittaa siis siihen, että maaseudun hyvinvointia on syytä eritellä tarkemmin. Maaseutukunnat ovat varsin moniaineksinen joukko alueita, joten ne ryhmiteltiin erikseen kuntatyyppin mukaan kaupungin läheiseen maaseutuun, ydinmaaseutuun ja harvaan asuttuun maaseutuun.

Kuntatyyppien hyvinvointieroja analysoidaan aluksi vertaamalla yksittäisten indikaattorien välisiä korrelaatioita. Tarkastelu viittaa siihen, että huono-osaisuus on yhdenmukaisinta harvaan asutulla maaseudulla, sillä tässä kuntatyypeissä havaittiin eniten korkeita korrelaatioita. Noin joka viides korrelaatio on harvaan asutulla maaseudulla vähintään 0,3, kun kaupungin läheisellä maaseudulla tällaisia yhteyksiä on joka kahdek-

Taulukko 1. Hyvinvoinnin ulottuvuudet kaupungin läheisellä maaseudulla (oblimin-vinorotaatio, korrelaatiomatriisi, n = 155), yli 0,5:n lataukset lihavoitu

	Faktori 1	Faktori 2	Faktori 3	Faktori 4	Faktori 5
Terveys	0,83	-0,09	0,10	0,02	0,11
Korkea-asteen koulutus	-0,80	-0,11	0,15	-0,17	-0,01
Erittäin puutteellisesti asuvat	0,58	-0,30	-0,28	0,55	0,15
Työkyvyttömyyseläkkeen saajat	0,54	0,63	0,17	0,49	0,09
Alkoholikuolleisuus (miehet)	0,41	-0,07	0,37	0,37	-0,22
Psykiatrian potilaiden määrä	0,39	-0,21	0,24	0,24	0,63
Poliisin tietoon tullut omaisuus-rikollisuus	-0,31	0,09	0,60	0,07	0,36
Työttömyys	0,29	0,75	0,28	0,45	0,31
Keskiasteen koulutus	-0,21	0,76	-0,14	0,36	-0,10
Pitkäaikaistyöttömien osuus työttömistä	-0,16	0,25	0,12	0,87	-0,02
Poliisin tietoon tullut väkivalta-rikollisuus	0,15	0,02	0,74	0,06	0,23
Sijoitetut lapset ja nuoret	-0,12	0,15	0,61	0,06	-0,20
Velkajärjestelyt	-0,11	0,27	-0,05	-0,07	0,78
Toimeentulotuen saajat	0,09	0,66	0,43	0,20	0,31
Ominaisarvo	2,60	2,31	1,92	1,71	1,53

sas. Ydinmaaseutu sen sijaan näyttäytyy kaikkein eriytyneimmältä, sillä siellä korrelaatiot ovat yleisesti ottaen matalampia. Esimerkiksi sairastavuuden ja korkean koulutustason välinen korrelaatio on kaupungin läheisellä maaseudulla -0,52, harvaan asutulla maaseudulla -0,49, mutta ydinmaaseudulla vain -0,36. Kuntatyyppin mukaiseen eriytyneisyyteen viittaa myös joidenkin muualla esiintyvien voimakkaiden yhteyksien puuttuminen jollakin alueella. Esimerkiksi työttömyyden ja työkyvyttömyyden yhteys on selvä sekä kaupungin läheisellä (0,68) että ydinmaaseudulla (0,52), mutta harvaan asutulla maaseudulla yhteys on vähäinen (0,25). Korrelaatioanalyysi viittaa siihen, että oletusta rakenne-erojen esiintymisestä maaseutukuntien välillä on syytä tutkia tarkemmin. Tältä osin tarkastelu jatkuu eksploraatiivisen faktorianalyysin avulla.

Kaupunkien läheinen maaseutu

Kaupunkien läheisellä maaseudulla muodostuu viisi ulottuvuutta, joista jokaiselle latautuu vähintään kaksi muuttujaa, joiden lataus on yli 0,5 (taulukko 1). Ensimmäiselle faktorille kasautuvat tekijät, jotka kuvaavat terveyttä (sairastavuus, työ-

kyvyttömyyseläkkeen saajat), koulutus- ja asumistasoa. Ulottuvuus vastaa elintasofaktoria, joka on tuttu aiemmista tutkimuksista. Myös työttömyyden, keskiasteen koulutuksen ja köyhyyden (toimeentulotuen saajat) nivoutuminen yhteen toiselle ulottuvuudelle on havaittu aiemminkin (esim. Kainulainen & al. 2001, 62). Sen sijaan perinteinen psykososiaalisten ongelmien ulottuvuus puuttuu kaupungin läheiseltä maaseudulta. Kolmas ulottuvuus liittyy turvallisuuteen, sillä sille latautuivat molemmat rikollisuutta kuvaavat tekijät (väkivalta- ja omaisuusrikokset) ja myös lastensuojelutapaukset. Neljäs ulottuvuus kuvaa pitkäaikaistyöttömyyttä, johon yhdistyy erittäin puutteellinen asuminen. Viidennelle ulottuvuudelle latautuvat voimakkaimmin velkajärjestelyt, mutta niihin yhdistyvät myös mielenterveysongelmat.

Ydinmaaseutu

Myös ydinmaaseudulla muodostuu viisi jokseenkin tasavahvaa ulottuvuutta, mutta sisällöltään ne poikkeavat kaupungin läheisen maaseudun ulottuvuuksista (taulukko 2). Pääfaktorille latautuvat voimakkaimmin alkoholikuolleisuus ja sen oheen työttömyys ja terveysongelmat (= työkyvyttö-

Taulukko 2. Hyvinvoinnin ulottuvuudet ydinmaaseudulla (oblimin-vinorotaatio, korrelaatiomatriisi, n = 142), yli 0,5:n lataukset lihavoitu

	Faktori 1	Faktori 2	Faktori 3	Faktori 4	Faktori 5
Terveys	0,33	-0,36	-0,52	0,55	0,23
Korkea-asteen koulutus	-0,35	0,77	-0,03	-0,20	0,04
Erittäin puutteellisesti asuvat	0,37	-0,20	0,42	-0,09	-0,56
Työkyvyttömyyseläkkeen saajat	0,70	-0,46	-0,14	0,49	0,11
Alkoholikuolleisuus (miehet)	0,78	0,06	0,06	0,08	0,02
Psykiatrian potilaiden määrä	0,05	0,01	-0,09	0,82	-0,09
Poliisin tietoon tullut omaisuus-rikollisuus	0,24	0,77	0,09	0,14	0,06
Työttömyys	0,66	-0,08	0,40	0,53	0,37
Keskiasteen koulutus	0,12	0,09	0,06	-0,00	0,78
Pitkäaikaistyöttömien osuus työttömistä	0,26	0,14	0,65	-0,02	-0,35
Poliisin tietoon tullut väkivalta-rikollisuus	0,45	0,56	-0,07	0,19	0,42
Sijoitetut lapset ja nuoret	0,47	0,11	-0,12	0,39	0,27
Velkajärjestelyt	-0,12	-0,05	0,80	-0,05	0,12
Toimeentulotuen saajat	0,36	-0,04	0,14	0,65	0,48
Ominaisarvo	2,62	1,93	1,75	2,18	1,74

myyseläkkeen saajat). Toiselle ulottuvuudelle yhdistyvät molemmat rikollisuusmuuttujat, mutta myös korkea koulutustaso. Velkajärjestelyjen ja pitkäaikaistyöttömyyden yhdistyminen kolmannella ulottuvuudella kertonee pitkittyneistä talousongelmista. Tälle ulottuvuudelle sijoittuu myös hyvä terveys, joka tosin latautuu tasavahvasti (käänteisesti) myös neljännelle faktorille, jota luonnehtivat voimakkaimmin mielenterveysongelmat ja köyhyys sekä hiukan pienemmällä latauksella työttömyys. Viidennelle faktorille latautuvat voimakkaimmin keskiasteen koulutus ja negatiivisesti erittäin puutteellinen asuminen.

Harvaan asuttu maaseutu

Harvaan asutun maaseudun kuntien hyvinvointi ryhmittyy vain neljälle ulottuvuudelle, joista kahden ensimmäisen selitysosuus on – ominaisarvolta mitaten – suurempi kuin muiden (taulukko 3). Ensimmäiselle ulottuvuudelle latautuvat voimakkaimmin terveyttä ja koulutusta kuvaavat muuttujat ja hiukan pienemmällä latauksella sijoitetujen lasten ja nuorten (vähäinen) määrä. Ulottuvuus muistuttaa kaupunkikuntien elintasofaktoria, sillä myös köyhyys latautuu sille korkeah-

kosti. Toinen ulottuvuus puolestaan yhdistää keskiasteen koulutuksen, työttömyyden ja köyhyyden. Myös erittäin puutteellinen asuminen latautuu tälle ulottuvuudelle, mutta negatiivisesti. Kolmas ulottuvuus on jälleen turvallisuusfaktori, kun neljännellä yhdistyvät pitkäaikaistyöttömyys ja *pieni* velkajärjestelyjen määrä.

Yhteenveto ja pohdinta

Koska tutkimuksen lähtökohtana oli kuntien hyvinvoinnin erilaistumisen kasvu, ei yllätä havainto, että maaseudun kuntien hyvinvointi poikkeaa kaupunkikunnista. Yhdessäkään maaseudun kuntatyyppissä ei muodostunut perinteistä elinoloulottuvuutta, jossa väestön hyvään tulotasoon yhdistyvät korkea koulutus, asumistaso ja terveys. Kaupungin läheisellä maaseudulla asuminen, koulutus ja terveys kyllä kasautuivat yhteen, mutta niihin ei liittynyt taloudellisia indikaattoreita. Lisäksi harvaan asutulla maaseudulla korkea koulutus yhdistyi hyvään terveyteen, mutta asumis- tai tulotasoa kuvaavia tekijöitä niihin ei liittynyt, vaan sen sijaan lastensuojelu.

Taulukko 3. Hyvinvoinnin ulottuvuudet harvaan asutulla maaseudulla (oblimin-vinorotaatio, korrelaatiomatriisi, $n = 91$), yli 0,5:n lataukset lihavoitu

	Faktori 1	Faktori 2	Faktori 3	Faktori 4
Terveys	0,79	0,22	0,11	-0,30
Korkea-asteen koulutus	-0,75	-0,20	0,28	0,02
Erittäin puutteellisesti asuvat	-0,06	-0,82	-0,20	0,24
Työkyvyttömyyseläkkeen saajat	0,89	-0,00	0,03	-0,02
Alkoholikuolleisuus (miehet)	0,43	0,16	0,43	0,48
Psykiatrian potilaiden määrä	0,20	-0,15	-0,35	-0,36
Poliisin tietoon tullut omaisuusrikollisuus	-0,14	-0,14	0,79	0,04
Työttömyys	0,44	0,75	0,01	0,07
Keskiasteen koulutus	-0,01	0,80	0,00	-0,26
Pitkäaikaistyöttömien osuus työttömistä	-0,06	-0,38	-0,12	0,69
Poliisin tietoon tullut väkivaltarikollisuus	0,29	0,43	0,72	-0,14
Sijoitetut lapset ja nuoret	0,58	0,37	0,18	0,16
Velkajärjestelyt	0,12	0,22	0,09	-0,66
Toimeentulotuen saajat	0,48	0,71	0,28	-0,25
Ominaisarvo	3,10	3,04	1,73	1,60

Työttömyyden, keskiasteen koulutuksen ja toimeentulotuen saannin yhteys on sen sijaan havaittu tutkimuksissa aiemminkin (esim. Kainulainen & al. 2001). Varsinkin työttömyyden ja köyhyyden ympärille kehkeytyvät ongelmat on nimetty kurjistumiseksi (Siirilä & al. 1988; Viljanen 2001). Maaseudun kunnista tämä ulottuvuus esiintyi sekä kaupungin läheisellä maaseudulla että harvaan asutulla maaseudulla, jossa siihen liittyi myös erittäin puutteellisen asumisen vähäisyys. Kurjistumisilmiö ei siis näytä koettelevan ydinmaaseutua samalla tavoin kasautuneena kuin muita maaseudun kuntatyypppejä.

Toinen ulottuvuus, joka havaittiin myös koko maata koskevassa tutkimuksessa, liittyy turvallisuuteen: kaikissa maaseudun kuntatyypeissä omaisuus- ja väkivaltarikollisuus yhdistyivät toisiinsa mutta siten, että niiden kanssa samalle ulottuvuudelle sijoittui hiukan eri tekijöitä (Karvonen & Rintala 2005). Turvallisuus erillisenä hyvinvoinnin ulottuvuutena oli kuitenkin ainut maaseutua kautta linjan yhdistävä tekijä.

Psykososiaalisten ongelmien kasautuminen yhteen kuntatasolla näyttää sen sijaan olevan kaupunkimaiseen elinympäristöön liittyvä ilmiö. Yhdessäkään maaseudun kuntatyyppissä tällaista ulottuvuutta ei muodostunut, vaan yksittäiset ongelmat sijoittuivat eri yhteyksiin. Esimerkiksi lasten-

suojaus oli kaupungin läheisellä maaseudulla osa yleistä turvattomuutta ja yhteydessä väkivalta- ja omaisuusrikoksiin. Harvaan asutulla maaseudulla lastensuojaus puolestaan sijoittui huonon terveyden ja matalan koulutuksen yhteyteen. Päihdeongelmat eivät sen sijaan olleet näissä kuntatyypeissä korostuneesti esillä millään ulottuvuudella, mutta ydinmaaseudulla päihdeongelma oli vaikein kunnissa, joita rasittivat työttömyys ja huono terveydentila.

Menetelmällisesti tutkimus on voimakkaasti sidoksissa saatavilla olleisiin muuttujiin, jotka tulivat kuntarekistereistä. Tästä johtuen tiedoista suuri osa kuvaa hyvinvointia vain välillisesti, sillä esimerkiksi toimeentulotuen saajien määrä kertoo yhtä lailla palvelujärjestelmän toiminnasta. Jokin yksittäinen muuttuja voi olla monitulkintainen myös siitä syystä, että sen merkitys ajassa muuttuu. Esimerkiksi koulutus on voimakkaasti sidoksissa ikään, sillä nuoremmat kohortit ovat kouluttautuneet pidemmälle. Niinpä koulutuksen alueellisuus saattaakin osin kuvastaa väestön ikäeroja (ks. myös Viljanen 2001, 52). Hyvinvoinnin alueellisuuden kannalta tulkinta on kuitenkin hiukan erilainen, sillä ikääntynyt väestö tuottaa omat haasteensa siinä kuin huonosti koulutettukin.

Toisaalta muuttujat perustuvat jo 1960-luvul-

ta kertyneeseen käsitteelliseen ymmärrykseen hyvinvoinnin alueellisuuden luonteesta ja historiasta (esim. Riihinen 1965; Viljanen 2001), ja tietojen hyödynnettävyyttä on koeteltu jo tutkimushankkeen aiemmissa vaiheissa, jolloin niiden on osoitettu kuvaavan alueellista erilaistuneisuutta monipuolisesti ja uskottavasti (esim. Kainulainen & al. 2001; Karvonen & Rintala 2005). Poikkeuksen muodostaa kuitenkin asumista kuvaava muuttuja, jonka merkitys on asumistason kohoamisen myötä vähentynyt selvästi. Vuonna 2005 erittäin puutteellisesti asuvia asuntokuntia oli enää reilu 40 000, mikä on alle kaksi prosenttia kaikista asuntokunnista (Altika). Jatkotutkimuksissa onkin selvitettävä muiden, esimerkiksi asumisahtautta kuvaavien, mittarien hyödynnettävyyttä hyvinvoinnin alue-erojen tarkastelussa (ks. esim. Nieminen 2002; Juntto 2004).

Mitä hyvinvoinnin rakenne-erot sitten kertovat muuttuvasta maaseudusta? Tulokset eivät kerro suoraan elinolojen muutoksesta, sillä kyse on poikkileikkaukseen perustuvasta pysäytyskuvasta. Myöskään ongelmien yleisyydestä ei rakennevertailulla saada tietoa. Pysäytyskuva sen sijaan kiteyttää maaseudun huono-osaisuuden erityispiirteitä, joista – kuten edellä jo todettiin – olennaisin maaseudun huono-osaisuutta ilmentävä piirre on kuntatyyppin mukainen rakenne-eriytyminen. Toisin sanoen erityyppiset kunnat eivät eroa yksin hyvinvoinnin tason mukaan, vaan eriytyminen näyttää ulottuvan selkeästi myös siihen, millaisiin tekijöihin hyvinvointi eri alueilla kiinnittyy.

Tulos osoittaa työnjakoon, terveyteen ja käytettävissä oleviin palveluihin liittyvien tekijöiden paikkasidonnaisuutta, joka välittyy ihmisten omien objektiivisten ominaisuuksien kautta (ks. Pacione 2004). Elinympäristö ei siis ainoastaan muokkaa väestön hyvinvointia, vaan samantyyppistenkin, esimerkiksi vähän koulutettujen, ihmisryhmien hyvinvointi voi muodostua erilaiseksi ja kiinnittyä eri tekijöihin elinympäristöstä riippuen.

Tältä osin tutkimus vahvistaa jo aiemminkin hahmottunutta näkemystä, että erityyppiset kunnat painiskelevat erilaisten hyvinvointiongelmien parissa. Tutkimus tuotti kuitenkin aiempaa täsmällisemmän ja rikkaamman kuvan ongelmien luonteesta ja rakenteesta. Esimerkiksi aluepoliittisen päätöksenteon tueksi on tärkeää kyetä identifioimaan erityyppisiä kuntia spesifisesti luonnehtivat ongelmat. Lisähuomiota ansaitsee esimerkiksi se seikka, että kurjistuvan ydinmaa-

seudun erityisongelma näyttää olevan mielenterveysongelmien kasautuminen kuntiin, joita muutenkin kuormittavat köyhyys ja työttömyys. Vastaavasti kaupungin läheisen maaseudun huono-osaisuuden luonne on toistaiseksi jäänyt vähäiselle huomiolle: tämän tutkimuksen perusteella näyttää siltä, että samat kurjistumiseksi, elintason vajeeksi ja turvattomuudeksi kasautuvat ongelmat koettelevat myös osaa näistä kunnista. Tämä saattaa ilmentää muuttoliikkeen väestön sekoittavaa vaikutusta, kun kaupungin läheiselle maaseudulle kasautuu uusia asukkaita niin kaupungeista kuin muulta maaseudulta. Kaupungin läheisellä maaseudulla hyvinvointi olisi siis rakenteistumassa uudella tavalla. Tätä tapaa leimaavat juurettomuus, asumisen kalleudesta johtuva taloudellinen ahdinko sekä pitkien työmatkojen koettelevuus sosiaalisen elämän ja erityisesti perheyteisyyden kannalta. Sinänsä näin hahmoteltu sosiaalinen muoto on kontekstissaan monella tavoin uusi, mutta se muistuttaa 1960- ja 1970-luvun lähiöiden kehitystä.

Ilmeisten väestörakenteesta ja maantieteellisestä sijainnista johtuvista eroista aiheutuvien taustatekijöiden lisäksi selityksiä hyvinvoinnin rakenne-eroihin voidaan hakea myös paikallisista sosioekonomisista prosesseista. Esimerkiksi maataloussektorin kuihtumisen kerrannais- ja hyvinvointivaikutukset koskettavat voimakkaammin ydinmaaseutua ja harvaan asuttuja kuntia kuin kaupungin läheistä maaseutua. Vastaavasti vaihtoehtoiset elinkeinomuodot, erityisesti matkailu ja turismi, riippuvat voimakkaasti paikallisesta tarjonnasta sekä kyvykkyydestä hyödyntää niitä. Paikallisyhteisö saattaa osaltaan joko edistää tai rajoittaa näiden prosessien toteuttamista alueella. Elinympäristön maaseutumaisuus tai harva asutus sinänsä ei aiheuta huono-osaisuutta, mutta ne voivat altistaa tietynlaiselle huono-osaisuudelle.

Käynnissä olevan kunta- ja palvelurakennemuutoksen (ns. PARAS-hankkeen) tavoitteena on kasvattaa kuntien väestöpohjaa palveluiden tuottamiseksi entistä tehokkaammin. Tähän pyritään muun muassa kannustamalla kuntaliitoksiin ja kuntayhteistyöhön. Yhdistyvien kuntien asukkaiden tarpeet ja hyvinvointi voivat kuitenkin rakentua hyvinkin eri tavoin, mikä lisää palveluiden suunnitteluun ja kohdentamiseen liittyviä haasteita. Kun esimerkiksi kunta, jota leimaavat päihde- ja mielenterveysongelmat, yhdistyy toisentyypiseen kuntaan, jolla korostuvat turvallisuuteen liittyvät ongelmat, vaaditaan palve-

lujärjestelmääkin sopeutumaan kokonaan uudensuon haasteisiin ja mahdollisesti alueen sisäisen erojen kasvuun. Tämä taas merkitsee sitä, että myös resurssien jakaminen ja tarpeiden priorisointi ovat entistä haastavampia. Tähän asti julkisessa keskustelussa pääasiana näyttää kuitenkin

kin olleen palveluiden rahoituksen ja järjestämisen turvaaminen, ei kysymys siitä, miten uusissa suurkunnissa kyetään vastaamaan entistä heterogeenisemmän väestöpohjan entistä eriytyneempiin tarpeisiin.

TIIVISTELMÄ

Sakari Karvonen & Taina Rintala: Maaseutukuntien sisäiset hyvinvointierot

Kaupungin ja maaseudun välisten hyvinvointierojen ohella myös maaseutumaisten kuntien väliset erot ovat kasvussa. Alue-erot tutkimuksissa on yleensä keskitytty johonkin tiettyyn hyvinvoinnin osa-alueeseen tai on vertailtu hyvinvoinnin tasoa erityyppisillä alueilla. Tässä tutkimuksessa analysoimme maaseutumaisten kuntien hyvinvoinnin rakenne-eroja, siis sitä, eroaako hyvinvoinnin rakenne kaupungin läheisellä maaseudulla, ydinmaaseudulla ja harvaan asutulla maaseudulla.

Tutkimuksen aineistona olivat kunnittaiset väestön työllisyyttä, toimeentuloa, koulutusta, asumista, terveyttä, rikollisuutta, lasten huostaanottoja ja alkoholi-kuolemia kuvaavat tiedot vuodelta 2004. Manner-Suomen maaseutuun lukeutuvia kuntia (N = 388) koskevat tiedot saatiin sosiaali- ja terveydenhuollon tilastotietokannasta Sorkasta ja Nettisotkasta. Tietoja analysoitiin korrelaatio- ja faktorianalyysin.

Hyvinvoinnin rakenne vaihteli maaseutukuntatyypin mukaan.

Harvaan asutulla maaseudulla hyvinvointi jäsenyi neljään ulottuvuuteen, kun muissa maaseutukuntatyypeissä ulottuvuuksia muodostui viisi. Ulottuvuudet poikkesivat myös sisällöllisesti, sillä maaseutua kautta linjan yhdisti vain turvallisuus. Turvallisuus ilmeni väkivalta- ja omaisuusrikollisuuden yhdistymisenä samoilla alueilla kuntatyypistä riippumatta. Kurjistumisilmiötä esiintyi sekä kaupungin läheisellä maaseudulla että harvaan asutulla maaseudulla, mutta kurjistuminen ei näyttänyt koettelevan ydinmaaseutua samalla tavoin kasautuneena kuin muita maaseudun kuntatyyppejä.

Tutkimus vahvisti sitä kuvaa, että erityyppiset kunnat painiskelevat erilaisten hyvinvointiongelmien parissa. Erityyppiset kunnat eivät siis eroa yksin hyvinvoinnin tason mukaan, vaan eriytyminen ulottuu myös siihen, millaisiin tekijöihin hyvinvointi eri alueilla kiinnittyy. Pohdittaessa palveluiden rahoitusta ja järjestämistä olisi otettava huomioon, että kasvava alueellinen yhteistyö voi merkitä myös tarpeiden eriytymistä ja entistä heterogeenisempää väestöpohjaa.

KIRJALLISUUS

- CLOKE, PAUL & MILBOURNE, PAUL & THOMAS, CHRIS: Living lives in different ways? Deprivation, marginalization and changing lifestyles in rural England. *Transactions of the Institute of British Geographers* 22 (1997), 210–230
- HEIKKILÄ, MATTI & RINTALA, TAINA & AIRIO, ILPO & KAINULAINEN, SAKARI: Hyvinvointi ja tulevaisuus maalla ja kaupungissa. Tutkimuksia 126. Helsinki: Stakes, 2002
- JUNTTO, ANNELI: Asumisen alue-erot – kahtia jakautuva Suomi. *Kuntapuntari* 1/2004, 8–11
- KAINULAINEN, SAKARI & RINTALA, TAINA & HEIKKILÄ, MATTI: Hyvinvoinnin alueellinen erilaistuminen 1990-luvun Suomessa. Tutkimuksia 114. Helsinki: Stakes, 2001
- KAINULAINEN, SAKARI & RINTALA, TAINA: Maaseutukuntien mosaiikki – menestyjiä ja häviäjiä. *Maaseudun uusi aika* 11 (2003): 2, 26–35
- KARVONEN, SAKARI & RINTALA, TAINA: Alueellisten hyvinvointierojen kasvu jatkuu. *Yhteiskuntapolitiikka* 69 (2004): 2, 159–170
- KARVONEN, SAKARI & RINTALA, TAINA: Suomi pirstaleina? – Hyvinvoinnin alueelliset erot 2000-luvulla. *Maaseudun uusi aika* 13 (2005): 2, 5–20
- KARVONEN, SAKARI & RINTALA, TAINA: Asuinympäristö hyvinvoinnin määrittäjänä. Teoksessa: Kautto, Mikko (toim.): *Suomalaisten hyvinvointi* 2006.

Helsinki: Stakes, 2006

- LOIKKANEN, HEIKKI A. & RIIHELÄ, MARJA & SULLSTRÖM, RISTO: Regional income convergence and inequality in boom and bust. Results from micro data in Finland 1971–2000. In: Felsentein, D. & Portnov, B. (eds): *Regional disparities in small countries*. Berlin: Springer, 2005
- LOIKKANEN, HEIKKI A. & SUSILUOTO, ILKKA: Paljonko verorahoilla saa? Kuntien peruspalvelutarjonnan kustannustehokkuuden erot ja niitä selittävät tekijät vuosina 1994–2002. Vammala: Kunnallissalan kehittämissäätiö, 2005
- NIEMELÄ, MIKKO: Alueelliset toimeentuloerot ennen ja jälkeen asumismenojen huomioon ottamista. *Janus* 13 (2005): 1, 54–73
- NIEMINEN, JARI: Maaseudulla asutaan kaupunkeja väljemmin. *Kuntapuntari* 5/2002, 20–25
- PACIONE, MICHAEL: The geography of disadvantage in rural Scotland. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie* 95 (2004), 375–391
- PALTTILA, YRJÖ: Asenteet maaseutua kohtaan ja maaseudulle muutto Suomessa. Kirjallisuuskatsaus uusiimpiin tutkimustuloksiin. *Maaseudun uusi aika* 10 (2002): 1, 8–17
- RIIHELÄ, MARJA & SULLSTRÖM, RISTO: Tuloterot ja eriarvoisuus suuralueilla pitkällä aikavälillä 1971–1998 ja erityisesti 1990-luvulla. Helsinki: VATT, 2001
- RIIHINEN, OLAVI: Teollistuvan yhteiskunnan alueellinen

- erilaistuneisuus. Kuopio: WSOY, 1965
- RINTALA, TAINA & KARVONEN, SAKARI: Koetun huono-osaisuuden kasautuminen erilaisissa kuntatyypeissä. Yhteiskuntapolitiikka 68 (2003): 5, 454–464
- SIIRILÄ, SEPPO & VILJANEN, VILLE & KUITTUNEN, JORMA & KESKI-PETÄJÄ, TIMO: Hyvinvoinnin alueelliset erot Suomessa. Tampere: Tampereen yliopisto, 1988
- STIMSON, ROBERT: Dividing societies: the socio-political spatial implications of restructuring in Australia. Australian Geographical Studies 39 (2001),

- 198–216
- TYÖPOLIITTINEN AIKAKAUSKIRJA. Taulukot 30 ja 33. 1/2007
- VIINIKAINEN, TYTTI & PUUSTINEN, SARI: Kylä kaupungin kyljessä. Tutkimus maaseudun ja kaupungin vuorovaikutuksesta. Espoo: Teknillinen korkeakoulu, 2000
- VILJANEN, VILLE: Huono-osaisuuden alueellinen kehitys 1990-luvulla: Laman ja sen jälkeisen talouskasvun vaikutukset. Helsinki: Suomen Kuntaliitto, 2001.

Liitetaulukko 1. Hyvinvoinnin ulottuvuudet maaseutu- ja kaupunkikunnissa (oblimin-vinorotaatio, korrelatiomatriisi, n = 443), yli 0,5:n lataukset lihavoitu

	Faktori 1		Faktori 2		Faktori 3		Faktori 4		Faktori 5
	Maa-seutu	Kaupunki	Maa-seutu	Kaupunki	Maa-seutu	Kaupunki	Maa-seutu	Kaupunki	Maa-seutu
Työkyvyttömyyseläke	0,88	0,82	0,05	0,35	-0,11	0,53	-0,04	-0,12	0,20
Työttömyys	0,79	0,72	0,23	0,60	0,24	0,21	0,07	0,08	0,36
Terveys	0,78	0,90	0,02	0,11	-0,28	0,11	-0,40	-0,11	0,17
Korkea-asteen koulutus	-0,71	-0,85	0,29	-0,21	0,28	-0,25	0,16	-0,04	-0,25
Toimeentulotuen saajat	0,62	0,26	0,39	0,80	0,33	-0,00	-0,10	-0,24	0,40
Alkoholikuolleisuus (miehet)	0,61	0,62	0,26	0,55	-0,13	0,49	0,14	-0,02	-0,20
Sijoitetut lapset ja nuoret	0,52	0,25	0,41	0,86	0,19	-0,17	-0,09	-0,01	-0,16
Poliisin tietoon tullut väkivaltarikollisuus	0,43	0,21	0,71	0,45	0,08	-0,15	-0,19	-0,68	0,06
Psykiatrian potilaiden määrä	0,28	0,62	0,20	0,35	-0,47	-0,19	-0,28	-0,41	0,36
Erittäin puutteellisesti asuvat	0,20	0,19	-0,27	-0,11	-0,69	0,84	0,41	0,18	0,09
Velkajärjestelyt	0,12	0,30	0,06	0,70	0,08	0,34	-0,03	-0,21	0,85
Keskiasteen koulutus	0,06	0,11	0,02	0,41	0,75	0,61	-0,05	-0,55	0,22
Poliisin tietoon tullut omaisuusrikollisuus	-0,05	-0,20	0,80	0,52	0,01	-0,62	0,14	-0,27	0,05
Pitkäaikaistyöttömien osuus työttömistä	-0,02	-0,03	0,07	0,07	-0,04	0,01	0,91	0,81	-0,04
Ominaisarvo	3,88	3,84	1,80	3,48	1,66	2,32	1,35	1,82	1,40